

RECENSIES

MYSTIEK

Th. G. Sinnige, *Neoplatonisme en Spaande mystiek*, Assen, Van Gorcum, 1994, 156 blz., Hfl. 35,-. ISBN 90 232 2889 8

Dit boek telt twaalf hoofdstukken. De eerste vijf gaan over Plotinus. Er wordt in ons taalgebied niet veel gepubliceerd over Plotinus, de auteur is een Plotinus-deskundige die de teksten van Plotinus en de secundaire literatuur goed kent, en dat maakt deze zestig bladzijden belangwekkend. Ze kunnen een aantal misverstanden doorbreken en ze zouden lezers echt voor Plotinus kunnen interesseren.

Het steeds terugkerende thema is de positie van Plotinus tegenover het platonisme en de gnostiek. Het verschil tussen Plato en Plotinus wordt duidelijk gemarkeerd. Plato's filosofie is statisch, de filosofie van Plotinus is dynamisch want ze is een emanatiefilosofie. Ook ontbreken bij Plato het beroep op de innerlijke ervaring en de religieuze gevoelston die beide wezenlijk zijn voor Plotinus. Maar waaraan heeft Plotinus die beide elementen ontleend? Aan de gnostici, voornamelijk aan Basilides en Valentinus. Tegen de gangbare interpretatie die Plotinus ziet als de kritische opvolger van Plato verdedigt de auteur dat er bij Plotinus platoonse structuren aanwezig zijn, maar dat de bezielende kracht van zijn filosofie een gnostisch karakter vertoont. In deze interpretatie volgt hij Hans Jonas, H. Ch. Puech, Jan Zandee en anderen. Zij hebben ons oog geopend voor 'de positieve betekenis' van de gnostiek. Kortom, het centrale thema van deze studies is eigenlijk de verhouding van Plotinus en de gnostiek. In de vroege werken is de invloed van de gnostiek groot. Dan, in 'het lange tractaat', wordt de zogenaamde gnostische crisis van Plotinus zichtbaar. In het late werk is de gnostiek teruggedrongen maar ze blijft aanwezig.

Twee punten zijn mij duister gebleven. Waarom is het goed dat we de gnostiek positiever zijn gaan waarderen? Waar Plotinus zich van de gnostiek in zijn denken bewust wordt, bestrijdt hij die en dan pas komt hij aan zichzelf toe. Het meest kenmerkende voorbeeld is hier de afdaling van de ziel. Die is bij de gnostiek het gevolg van een val in een slechte wereld, maar bij Plotinus is er geen sprake van een val en de wereld houdt niet op een heerlijke afglans van het Ene te zijn. Mijn tweede vraag betreft het begrip gnostiek zelf. Dat is nauwelijks inhoudelijk te bepalen, zegt de auteur zelf, het duidt vooral op een beroep op innerlijke ervaring, een wakker te roepen vonk van goddelijk leven in de mens (het thema van de boodschapper), een verwijzing naar een openbarend licht, en de beperktheid van het aantal uitverkorenen. Plotinus verzet zich tegen het laatste thema. En de boodschapper ontbreekt want de mens wordt niet opgeroepen tot een Vader buiten: in zichzelf bereikt hij zichzelf en

zijn oorsprong. Maar met die nuancerings kun je zeggen dat die thema's ook bij Plotinus voorkomen. De auteur redeneert : ze zijn niet platoons, dus zijn ze gnostisch. Mag Plotinus ze dan niet van zichzelf hebben of althans ze zozeer tot de zijne gemaakt hebben dat hun afkomst van secundair belang wordt ? Moet de gigant Plotinus voortdurend geconfronteerd worden met een stroming die wel wijd verbreid maar navenant vaag was en waarvan de exponenten toch zeker 'minor poets' waren ? En hoe breed is het begrip gnostiek eigenlijk ? De auteur varieert daarin. Soms is er al sprake van gnostiek waar de ziel in vervreemding en oneigenlijkheid leeft. Ook bij Heidegger dus ?

Op de vijf hoofdstukken over Plotinus volgen er drie over Juan de la Cruz en vier over Miguel de Unamuno. Wat is de ratio van deze ontmoeting ? De titel suggereert een intrinsieke relatie tussen Neoplatonisme en Spaanse Mystiek. Voorzover die er is, ligt ze in het thema van de innerlijke ervaring. Maar dat wordt alleen maar aangeduid. Sterk kon de relatie al niet zijn vanwege het simpele feit (dat ik nog niet eerder heb vermeld) dat dit boek een bundeling van artikelen is. De Plotinus-studies zijn geschreven tussen '75 en '88, twee studies over Johannes van het Kruis in '63, een in '91, de studies over De Unamuno in '61-'64. De laatste kunnen dus niet door de Plotinus-studies beïnvloed zijn.

De artikelen over Juan de la Cruz en De Unamuno zijn overigens informatief en boeiend. Daar draagt niet weinig aan bij dat de auteurs vaak, in het Spaans en in een Nederlandse vertaling, geciteerd worden. Van Juan de la Cruz worden zijn meest geliefde symbolen geanalyseerd, waarbij het onderscheid tussen allegorie en symbool twee maal aan de orde komt. Herhalingen zijn bij herdruk van artikelen niet te vermijden. Opvallend is ook de poetica die gehanteerd wordt. De auteur wekt de indruk dat als je de afbeeldingstheorie van Plato afweert, er alleen de expressietheorie overblijft : kunst als weergave van innerlijke ervaring.

In het tweede opstel over Unamuno licht de relatie tussen de drie hoofdfiguren van dit boek heel even op. Dit tweede opstel is een analyse van het wijsgerige hoofdwerk van Unamuno : over het tragische levensgevoel. Tragisch is het levensgevoel omdat de eeuwigheid al in de definitie van ons bestaan besloten ligt, maar de rede onmachtig is om daar rekenschap van af te leggen. De rede biedt alleen schijn-zekerheid. Een werkelijk begrip van God ontstaat pas wanneer we zijn afwezigheid ondervinden. We hebben de pijn van het tragische bewustzijn te aanvaarden. Dan pas hebben we deel aan de lijdende liefde. "Zoals Plotinus het beschreef : al het geschapene worstelt naar zijn eigen eeuwigheid terug vanuit de smart van het bestaan, en dit is de liefde die het heelal beweegt. Ons tragisch levensgevoel geeft ons de impuls om ons mee in deze strijd te storten : het betekent een voortdurende worsteling tussen deze wereld en de andere, een worsteling die duurt tot de dageraad, zoals de strijd van Jacob met de engel. Het tragisch levensgevoel is het in deze wereld verstikt rakende besef van eeuwig bestaan, uiteindelijk gelijk aan de donkere nacht van de mystieken" (blz. 128).